

ŚWIĘCI WOJOWNICY

W SZTUCE BIZANTYŃSKIEJ (843-1261)

Studia nad ikonografią
uzbrojenia i ubioru

Piotr Łukasz Grotowski

Wydawnictwo WAM
Kraków 2011

Spis treści

PODZIĘKOWANIA	9
ZASADY TRANSKRYPCJI	11
WYKAZ UŻYTYCH SKRÓTÓW BIBLIOGRAFICZNYCH	15
BIBLIOGRAFIA	17
Wykaz źródeł	17
Źródła w brzmieniu oryginalnym	17
Źródła w przekładzie	22
Literatura krytyczna	23
WSTĘP	53
Zakres badań	56
Ramy czasowe	56
Dobór materiału	58
Stan badań	63
Badania nad kształtowaniem się kultu i ikonografii świętych wojowników	63
Badania nad uzbrojeniem armii średniobizantyńskiej	66
ROZDZIAŁ PIERWSZY	
ŹRÓDŁA	71
Źródła materialne (archeologiczne)	71
Źródła pisane	86
Traktaty wojskowe (strategikony, zbiory taktyk)	86
Taktikony i księgi ceremonialne	92
Leksykografia	94
Historiografia i kronikarstwo	95
Literatura piękna	102
Źródła pozagreckie	103
Źródła ikonograficzne	105
ROZDZIAŁ DRUGI	
GENEZA WIZERUNKU ŚWIĘTEGO WOJOWNIKA	109
Boży pokój a święta wojna w doktrynie chrześcijańskiej	115
Wizerunek świętego wojownika w sztuce przed ikonoklazmem	127

Typ świętego wojownika – jeźdźca	127
Typ pieszy świętego wojownika	137
Święci wojownicy a bóstwa antyczne	143
Niebiańscy wspomoczyiele armii	150
Cesarski hufiec	156
Od kultu lokalnego do ogólnopaństwowego wizerunku wojownika – patrona	159
Dwaj święci Teodorzy	169
Wnioski	173

ROZDZIAŁ TRZECI

IKONOGRAFIA UBIORU I UZBROJENIA OCHRONNEGO

ŚWIĘTYCH WOJOWNIKÓW	175
Zbroja	175
Napierśnik	175
Napierśnik torsowy	179
Napierśnik łuskowy	183
Napierśnik lamelkowy (klibanion).	187
Przeszywanica (newrika, lorikion psilon)	201
Zawa, lorikion i problem kolczugi	204
Pozostałe elementy zbroi	213
Osłony podbrzusza (pteryges i kremasmata)	213
Kabadion (i skaramangion)	217
Naramienniki i rękawy (manikia)	221
Tunika spodnia (imation, peristithidia)	225
Proporczyki u ramion (flamuliskia)	227
Epilorikion (epanoklibanion, epithorakion)	228
Symbolika zbroi	230
Osłony rąk i nóg	234
Manikellia (chiromanika, chiropsella)	234
Nagolenniki (chalkotuba, podopsella)	238
Obuwie (pedila)	242
Niskie trzewiki (dzangia)	242
Buty wysokie (kripides, ypodimata)	245
Łapcie – serwula (muzakia) i kampagi	249
Spodnie (tubia, anaksyrides)	254
Tarcza	260
Konstrukcja tarczy	267
Kształt tarczy	277
Tarcze okrągłe i owalne (thyreos, skutarion, pelta, parma)	277
Tarcza liściasta (migdałowata)	283
Tarcza trójkątna (gotycka)	286
Przedstawienia na tarczach świętych wojowników	288
Motywy ornamentalne	290

Znaki rozpoznawcze oddziału (simeia)	292
Inskrypcje	293
Symbole religijne (i apotropaiczne)	295
Znaki protoheraldyczne	298
Symbolika i zwyczaje związane z tarczą	302
Płaszcz (mandyas)	306
Płaszcz oficerski (chlamida)	307
Płaszcz niższych oficerów i szeregowców (sagion)	317
Insignia	323
Fibula (kornukopion, porpi)	323
Pas wojskowy (diadima, zoni stratiotiki)	329
Tablion	333
Insignia symboliczne (diadem, tiara, tork)	336
Diadem	337
Symbolika diademu – corona martyrii	341
Tiara	345
Tork (maniakion)	346
Nietypowe odmiany uniformu w ikonografii świętych wojowników	352
Święci wojownicy w oficerskim uniformie paradnym	353
Święty wojownik w ujęciu prowincjonalnym(w kabadionie)	359
Kontynuacja wczesnobizantyńskiego wizerunku świętego jeźdźca w tunice	361
Wizerunek fantastyczny świętego wojownika	362

ROZDZIAŁ CZWARTY

ORĘŻ W IKONOGRAFII ŚWIĘTYCH WOJOWNIKÓW	363
Włócznia świętego wojownika	363
Rodzaje broni drzewcowej w Bizancjum	369
Oszczep (wirytta, akontion)	369
Ciężka pika piechoty (menawlion)	371
Lanca i włócznia (dory, kontarion, lonchi)	373
Włócznia jako insygnium i oręż symboliczny	379
Crux hastata	384
Proporzec (flamulon, bandon)	390
Broń sieczna	392
Miecz (spatha, ksifos)	392
Pałasz (protoszabla?) – paramirion (machera)	407
Symbolika miecza	410
Inne rodzaje oręża świętych wojowników	417

ROZDZIAŁ PIĄTY

OPORZĄDZENIE JEŹDZIECKIE	427
Rząd koński	427
Strzemiona (skalas, anawolews)	427

Siodło i podkład (sella i efestris)	431
Pozostałe elementy rzędu końskiego	434
Ostrogi	440
Problem zbroi końskiej	443
WNIOSKI	447
INDEKS OGÓLNY	453
INDEKS RZECZOWY	479
SPIS ILUSTRACJI	487